

STM 1957

Baselkonciliet och kyrkomusiken omkr. 1440

Av Martin Tegen

© Denna text får ej mångfaldigas eller ytterligare publiceras utan tillstånd från författaren.

Upphovsrätten till de enskilda artiklarna ägs av resp. författare och Svenska samfundet för musikforskning. Enligt svensk lagstiftning är alla slags citat tillåtna inom ramen för en vetenskaplig eller kritisk framställning utan att upphovsrättsinnehavaren behöver tillfrågas. Det är också tillåtet att göra en kopia av enskilda artiklar för personligt bruk. Däremot är det inte tillåtet att kopiera hela databasen.

BASELKONCILIET OCH KYRKO- MUSIKEN OMKR. 1440

ÄVEN OM MAN på många håll i 1300-talets Europa önskade berika och utvidga kyrkomusiken, mötte materiella hinder. Det beskattningssystem som organiserades av framför allt Johannes XXII befästes och utökades av de följande påvarna och gjorde påven till Europas rikaste man. Samtidigt gjordes allt flera högre utnämningar direkt beroende av påven, medan kapitelmöten blev allt sällsyntare. Annater och påvliga kansliavgifter tog en dryg del av de kyrkliga inkomsterna, vilka också, genom speciella avtal mellan påven och de världsliga makthavarna, delades mellan dessa båda. En noggrann undersökare av dessa förhållanden påpekar t. o. m.: »So stellt sich bei genauerem Zusehen heraus, dass der Hundertjährige Krieg von beiden Seiten mit den Geldern der Kirche, mit Kreuzzugsgeldern begonnen ist.»¹ Vid schismens inträdande 1376 blev förhållandena endast sämre, då Frankrike praktiskt taget ensam fick bära samma börda som förut hela kristenheten. Det är alltså fullt förståeligt att man på synoden i Paris i juni 1398 diskuterade om man skulle företa »partiell» eller »total subtraktion», dvs. om man skulle undandra påven provisioner och skatter eller om man skulle uppsäga hela lydnaden. Den senare linjen segrade, och även om man under några år (1403—05) återgick till »obediensen» gentemot Benedikt XIV, betydde åren efter 1398 en stor lättnad för stora delar av Frankrike och Nederländerna, inte bara ekonomiskt, utan också såtillvida att självbestämmanderätten nu återinfördes vid tillsättningar av olika slag.

Den gallikanska kyrkans nyvunna frihet tycks också ha använts till att förbättra kyrkomusiken. Möjligen är det i Cambrai man gjorde det första försöket att inrätta en permanent gosskör i början på 1400-talet; det var i varje fall Cambrai-sångmästaren Nic. Grenon som kallades till påvekapellet i Rom 1425 för att där inrätta den första påvliga gosskören (vilken dock endast blev ett kortvarigt experiment). Det är också under början av 1400-talet som en rad nya tonsättare fram-

träder, tydligen stimulerade av de nya möjligheter som erbjuder sig i allt flera kyrkor. De äldsta delarna av Trient- och Old Hall-manuskripten innehåller verk från åren omkring 1420 och utgör inledningen till en väldig kvantitativ utvidgning av den kyrkliga repertoaren.

För att utröna om det långvariga Baselkonciliet (1431—49) med dess syfte att reformera kyrkan »till huvud och lemmar» även tog ställning till den kyrkomusikaliska utvecklingen har jag gått igenom de hittills publicerade åtta banden av »Concilium Basiliense», utgivna i Basel åren 1895—1936 av J. Haller m. fl. De utgörs av protokoll och andra dokument, som dock inte täcker hela konciliets verksamhetsområde.

I själva huvudfrågan har resultatet i stort sett blivit negativt. Konciliet strävade främst att avskaffa administrativa missbruk och att åstadkomma kyrklig enhet. Musiken har tydligen betraktats som församlingarnas enskilda angelägenhet. Ingenstans har man behandlat frågor angående kyrkomusikens utförande.

Emellertid har vissa andra förhållanden framkommit som kan vara ägnade att komplettera vårt vetande på vissa punkter. Sedan konciliet pågått omkring ett år noterar man den 19 maj 1432: »Die dominica . . . fuit missa solemnitas in ecclesia maiori Basiliensi celebrata per quemdam abbatem de nacione Italica . . . et decantarunt huiusmodi missam nonnulli cantores de nacione Gallicana etc.» Eftersom sångarna här nämns särskilt har det tydligen varit fråga om ett framträdande under speciella former. Man kan rentav anta att det var fråga om det första provet inför en förestående anställning. Det kan också ha rört sig om samma grupp av sångare som den 9 november 1433 fick fast anställning vid konciliet och samma rättigheter som dess övriga ordinarie deltagare och ämbetsmän, ty alla dessa var »de nacione Gallicana». Protokollet lyder:

Die lune IX^a mensis novembris millesimo CCCCXXXIII^o per reverendos patres dominos Bellicensem et Albinganensem episcopos, ad infrascripta per sacrum concilium Basiliense deputatos, honorabiles et discreti viri domini magistri Johannes Brasart presbiter Leodiensis, Guillelmus Amire Rothomagensis diocesis, Jacobus de Villa dominica Remensis et Nicolaus de Merques Attrebatensis clerici tanquam cantores ydonei et sufficientes in capella sacri concilii Basiliensis recepti et deinde per reverendissimum dominum cardinalem legatum et presidentem eiusdem sacri concilii nomine et auctoritate eiusdem, adhibitis solemnitatibus consuetis, eidem sacro concilio cum omnibus iuribus privilegiis prerogativis et preeminenciis, quibus supposita sacri concilii et eorum familiares gaudent et potiuntur, incorporati et ad incorporacionem huiusmodi admissi extiterunt.²

Det är av speciellt intresse att möta Johannes Brassart i detta sammanhang, då man tidigare endast känt till hans anställning vid det

¹ J. Haller, Papsttum und Kirchenreform, Berlin 1903, s. 138.

² Conc. Bas., bd 2, s. 516—17. I fortsättningen citeras endast band och sida.

påvliga kapellet omkr. 1431 och senare vid Sigismunds hov.³ Brassart, prästman och magister från Liège, har alltså från 1433 varit ledaren för Baselkonciliet sångkapell på fyra personer. Han var en av tidens viktigare tonsättare, företrädd med åtskilliga kompositioner i Trienthandskrifterna, och, enligt Bessler, den näst Dufay betydelsefullaste representanten för fauxbourdonstilen.⁴ Då Dufay och Brassart tillhörde samma kapell i Rom just under de för fauxbourdon-tekniken avgörande åren omkr. 1430 är det ju också av intresse att följa hans vidare bana. I Baselkonciliet kapell hade han som medsångare Nic. de Merques från Arras, även han känd som fauxbordon-tonsättare i Trientmanuskripten. Man kan alltså här påvisa det direkta inflytandet från Brassart, som f. ö. redan den 5 juni 1433 under övliga former hade »inkorporerats» i konciliet (2, 420).

Brassart stannade emellertid inte länge i konciliet tjänst. Redan den 10 december 1434 inlämnas en supplik från Brassart, »familiaris et capellani in capella serenissimi domini imperatoris», när han fortfarande ville komma i åtnjutande av sina privilegier som koncilieledamot. Troligen har detta samband med att han inte ville gå förlustig sina inkomster från ämbetet i Liège, vilka han ju fick behålla som koncilieledamot, men inte som kaplan hos kejsaren. Ännu den 23 februari 1437 förnyade han dessa sina koncilieprivilegier, ehuru han av allt att döma inte var närvarande annat än tillfälligtvis. (3, 269; 6, 21.)

De övriga sångarna fortsatte sin tjänst som »cantores capelle sacri consilii». Nicolaus de Merques nämns ytterligare en gång den 5 december 1436 (4, 355), Guillaume Amire från Rouen flera gånger — bl. a. 14 januari 1436 och 2 maj 1439 (4, 19; 6, 393). Amire önskar i en supplik den 17 mars 1438 (6, 189) komma i åtnjutande av en kantorsbefattning i Le Mans. Endast Jacobus de Villa från Reims är inte nämnd i fortsättningen. Som ett nytt namn förekommer den 20 december 1439 »Bernardo Guillermi tenorista capelle concilii presbitero» (6, 741).

Sångkapellet har tydligen också anlitat baselorganisten Johann Musners tjänster, att döma av en supplik, som protokollförs den 2 mars 1436 (4, 69):

Super supplicacione Johannis Musner organiste ecclesie Basiliensis, petentis sibi per sacrum concilium de suis laboribus in organistria etc. provideri etc. . . .

Orgelns medverkan nämns första gången den 23 mars 1438: »cum organis et cantoribus sacri concilii decantatus fuit hymnus 'Te Deum laudamus'» (6, 196).

Under åren 1434—35 förekommer kören även i ett annat samman-

³ Se MGG, art. Brassart.

⁴ H. Bessler, Bourdon und Fauxbourdon, Lpz. 1950, passim. Se även Besslers förord till Dufay, Opera omnia, vol. 3, Rom 1951.

hang. Anställningsvillkoren var tydligen inte tillfredsställande och den 4 juni 1434 önskade ärkebiskopen av Lyon och biskopen av Padua att åstadkomma bättre förhållanden. Ärendet hänsköts till de fyra deputationerna, som hade hand om konciliet alla ärenden, men inte förrän den 23 september 1435, alltså efter ett drygt år, fastställdes lönen: »Item pro capella et cantoribus concilii reddent singulis mensibus rationem de quinto denario sicut scriptores» (3, 527). Emellertid kom snart nya klagomål från kören över att de inte fick ut sin lön. Ärendet kom åter flera gånger, och det gick så långt att kören hotade att inställa tjänstgöringen:

Magister Symon de Valle nomine cantorum supplicavit, ut provisio fiat, alias sunt in propinquo recessuri. Dominus legatus dixit, quod haberent pacienciam et quod infra IIII^{or} dies provideretur. (26 oktober 1436; 4, 309.)

Utöver dessa uppgifter kan man endast konstatera närvaron av en rad personer vid konciliet, som bland sina titlar också hade benämningen »cantor», »precentor», »succentor» e. d. Säkert döljer sig också bakom titeln »capellanus» eller »rector capelle» många kantorer, men detta är omöjligt att konstatera utan invecklade kontroller.

Här må endast till slut återges en kortfattad lista över de namn jag funnit.

Albertus Varentrap, Liège, cantor, officialis Coloniensis, venerabilis vir, 1435—38.

Antonius Egidii, Gerona (Spanien), precentor, dr in medicina, canonicus, 28/7 1438 (6, 282).

Albertus Grippes, cantor ecclesie b. Marie Stetinensis (Stettin), 29/10 1440 (7, 270).

Amedeus Monachi, Genève, cantor, canonicus, 24/11 1441 (7, 460).

Baugier, Arras, cantor, 6/8 1432 (2, 185).

Bernardus Guillermi (se ovan i texten).

Bernardus Freyre, Segorbe (Spanien), precentor, canonicus, decr. doctor, 1440—41.

Christian Marischalli, Autun, cantor, magister, 7/5 1438 (6, 219).

David Kadiee, Glasgow, precentor, 8/2 1434 (3, 21).

Conradus Mursawe, Donauwörth, cantor, mag. in artibus, 22/5 1439 (6, 429).

Godescaldus de Cimiterio, Strassburg, cantor, canonicus S. Petri iunioris, secretarius episcopi, magister, baccalarius in decretis, 8/4 1433 (2, 383).

Guillaume Amire (se ovan i texten).

Georg de Sweinberg, Bamberg, cantor, canonicus, 16/1 1434 (3, 7).

Guillaume Morelli, Nîmes, precentor, ordinis canonicorum regularium, januari 1434.

Guillaume Malbeque, Soignies (Cambrai-stiftet), canonicus eccl. s. Vincencii, 7/5 1437 (6, 216). Nämns ej som cantor e. d. men måste vara identisk med tonsättaren.

Guillaume Guillerminet, Dijon, »presbiteri et choralis in capella domini ducis Burgundie», 25/10 1437 (6, 128).
 Gaufridus Moysen, Quimper, rector parochialis ecclesie de Triolore, tenorista capelle domini ducis Britanie (hos hertig Jean av Bretagne), 27/5 1440 (7, 147).
 Guillaume Rolandi, Rennes (dep. Ille-et-Vilaine), cantor, 1440.
 Hugo Flamingi, Nevers, cantor, 22/5 1433 (2, 410).
 Humbertus de Chissiac, Béziers, precentor, magister, licentiat in legibus, doctor decr., »ambassiator» för hertigen av Savoyen, som senare av Baselkonciliet valdes till påven Felix V, 1433—34, 1440—41.
 Hugo de Lobets, Vich, precentor, de militari genere, 16/10 1439 (6, 634).
 Humbertus de Franckfordia, Grandval (kanton Bern), cantor et canonicus eccl. collegiate, 3/6 1440 (7, 169).
 Jacobus de Villa (se ovan i texten).
 Johannes de Chauvreyo, Lyon, precentor, magister, 1432—33.
 Johannes Consul, Rennes (Bretagne), cantor, 10/2 1433 (2, 344).
 Johannes de Medina, Salamanca, cantor, 4/11 1433 (2, 515).
 Johannes Olive, Avranches, cantor, magister in artibus, 10/12 1434 (3, 267).
 Johannes de Stampis, Bourges, cantor, magister, licentiat in legibus, 2/4 1434 (3, 55).
 Johannes Pollart, Köln, cantor et canonicus S. Andree, mag. in artibus, bacc. in decretis, 14/5 1435 (3, 388). Senare, 1438—39, prepositus eccl. S. Spiritus Ruremundensis (Roermond i stiftet Liège).
 Ingerannus Landesay, Moray (Skottland), precentor, decretorum doctor, 13/8 1434 (3, 171).
 Johannes Musner (se ovan i texten).
 Johannes Schuck, Aschaffenburg, cantor, 7/6 1437 (6, 63).
 Johannes Salomon, Vich, precentor servarie, presbiter, 15/5 1439 (6, 417).
 Johannes Werder, Merseburg, cantor, canonicus, magister, 1439—40. (Dock flera motstridiga uppgifter angående orten; även Magdeburg och Verden nämns.)
 Jacobus Audrueti, Sitten (kanton Wallis), cantor et canonicus, 19/8 1440 (7, 235).
 Johannes de Turicella, Segorbe (norr om Valencia), succentor, dominus, mel. av dep. reformatorii, 1438—41.
 Ludolphus de Hasberg, Bremen, cantor, canonicus, magister, 1436. (Önskar förflyttning från Hernsemerg i stiftet Münster till Bremen.)
 Ludovico Nunii de Tolet, Burgos, cantor, decretorum doctor, serenissimi domini regis Castelle cancellarius, 16/11 1436 (4, 334). (Skickade ställföreträdare till konciliet.)
 Nicolaus, Gran (Ungern), cantor, canonicus, decretorum doctor, 1433, 1435, 1437.
 Nicolaus Swighe, Konstanz, succentor, 9/8 1432 (2, 191).
 Nicolaus de Merques (se ovan i texten).
 Nicolaus Mydi, Amiens, cantor, 26/3 1438 (6, 200).
 Nicolaus Carmen, frater, capellanus ducis Britannie (Bretagne), 23/6 1438 (6, 520). (Möjligen besläktad med den som tonsättare kände Johannes Carmen, se MGG.)
 Petrus de Brena, Langres, cantor, magister, 1434.

Petrus Pichon, St. Malo, cantor, canonicus, 1434—36.
 Otto Salbiny, Metz, cantor, 12/10 1437 (6, 123).
 Robertus Colibovis, Sens, succentor, canonicus, magister, 23/12 1435 (3, 602).
 Rudolph de Ruedesheim, Worms, cantor, canonicus et prepositus S. Pauli, decretorum doctor, 1437—41.
 Thomas de Vinhali, S. Paul-trois-Châteaux (dep. Drôme), precentor, canonicus, 2/1 1440 (7, 2).
 Wilhelmus de Treveri, »canonicus capitularis et cantor ecclesie sanctorum Martini et Severi monasterii Meyenfeld diocesis Treverensis (Trier) in artibus bacallarius Parisiensis», 15/5 1439 (6, 417).

Denna lista på femtio namn utgör säkerligen inte mer än en procent av de tusentals namnen i konciliets protokoll, och den kan naturligtvis inte göras till föremål för några långt gående slutsatser. De flesta av dem var också närvarande i egenskap av doktorer eller prästmän, medan själva kantorsbefattningen var väsentlig endast för ett fåtal supplikanter (t. ex. Joh. Schuck och Otto Salbinii).

Det kan dock vara av intresse att se hur namnen fördelar sig på de olika nationerna. Som man ser av de geografiska uppgifterna tillhör de flesta kantorerna det nordfranska området jämte det närliggande väst- och sydtyska. Det är här, som nyss påpekades, främst fråga om prästmän, magistrar och doktorer, som samtidigt bekläder kantorsämbeten. Den enda slutsatsen man kan dra, är att det har funnits ett avsevärt antal högt bildade kantorer i de nämnda områdena, något som måste ha gynnat den kyrkliga musikens ställning och utveckling. Det musikaliska källmaterialet styrker ju på flera sätt en sådan slutsats.

Liksom det påvliga sångkapellet betydde mycket för spridningen av kunskapen om de nya polyfona kompositionsformerna, kan man anta, att Baselkonciliets sångkapell har spelat en viktig roll av samma slag. Eftersom Johannes Brassart, en av tidens främsta tonsättare, under något eller några år var körens ledare, måste dess repertoar också ha omfattat tonsättningar av »modern» art, som åhördes av prästmän från alla kristna områden.

Martin Tegen